

УДК 821.111-4 Берджер:75]:81'37
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-1-32>

ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ МЕНТАЛЬНИХ ФЕНОМЕНІВ ЯК ФОРМА МЕТАЕКФРАЗИСУ В ЕСЕ ДЖОНА БЕРДЖЕРА ПРО ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО: КОГНІТИВНО-ПОЕТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Луньова Т. В.

*кандидат філологічних наук,
докторант кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київський національний лінгвістичний університет
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-7022-0821
lunyovat@gmail.com*

Ключові слова: *екфразис,
метаекфразис, ментальний
феномен, вербальна
репрезентація, есе,
образотворче мистецтво,
когнітивна поетика.*

У статті, що методологічно ґрунтується на когнітивно-поетологічних студіях екфразису, з'ясовано когнітивно-поетологічні особливості метаекфрастичних контекстів вербальної експлікації ментальних феноменів в есе Джона Берджера про образотворче мистецтво, котрі визначено як такі есеїстичні фрагменти, у яких розкривається зміст чи / і походження поглядів, вірувань, переконань певних осіб чи груп осіб або виявляються принципи функціонування людської психіки. Розуміння таких контекстів є важливим для інтерпретації розглядуваної в есе картини, малюнка чи скульптури. Розкрито принцип зв'язку між екфрастичними контекстами та метаекфрастичними контекстами вербальної експлікації ментальних феноменів в есе Берджера, який полягає у смисловій взаємозалежності цих контекстів, внаслідок якої вони потребують один одного для формування цілісного смислу есе. Укладено типологію аспектів ментальних феноменів, вербально репрезентованих в есе, що включає розкриття різних проявів людської психіки, розкриття змісту певних переконань, визначення ролі фізичного середовища у формуванні певних поглядів та уявлень, демонстрацію історичної зміни змісту поглядів, експлікацію впливу певних переконань на художню творчість, розкриття принципів впливу переконань і психологічних установок на інтерпретацію мистецьких творів. Ідентифіковано спектр лінгвокогнітивних засобів, використаних автором есе для вербальної експлікації ментальних феноменів, до яких входять концептуальна метафора, поняття і текст іншого автора як певна лінгвокогнітивна дискурсивна цілісність. Простежено подвійну роль есеїстичних метаекфрастичних контекстів вербальної експлікації ментальних феноменів у потенційній взаємодії з читачами есе, яка полягає в інформуванні (поглибленні чи / і коригуванні наявного знання читачів про певні історичні й культурні явища та сучасне політичне й економічне становище у світі) та спонуканні до більш усвідомленого сприйняття мистецьких творів і до розуміння релевантності мистецтва для реального життя.

**VERBAL EXPLICATION OF MENTAL PHENOMENA AS
A FORM OF METAEPHRASIS IN JOHN BERGER'S ESSAYS ON VISUAL ART:
A COGNITIVE POETIC ANALYSIS**

Lunyova T. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Postdoctoral Student at Professor O. M. Morokhovsky Department of English Philology,
Translation and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7022-0821
lunyovat@gmail.com*

Key words: *ekphrasis, metaekphrasis, mental phenomenon, verbal representation, essay, visual art, cognitive poetics.*

The article provides a cognitive poetic analysis of the metaekphrastic contexts of verbal explication of mental phenomena in John Berger's essays on visual art. Such an analysis derives from and is an extension of cognitive poetic studies of ekphrasis. The essayistic contexts under study contribute to the interpretation of a work of art as they cover the verbal representations of the content or the origin of some ideas, beliefs, convictions of a person or a group of people as well as mechanisms of the functioning of human mind. The cognitive poetic study of such contexts has revealed the mutual semantic dependency of the ekphrastic and metaekphrastic passages which offer verbal explication of mental phenomena in Berger's essays, which means that both essayistic ekphrasis and metaekphrasis semantically depend on each other and require each other to contribute to the global meanings of the essay which evolve as a result of these passages interaction. The analysis also made it possible to develop a typology of the mental phenomena represented in Berger's essays. This typology includes the following items: representation of different states of human mind, representation of the content of various beliefs, discussion of the role of the physical environment in the development of certain ideas and beliefs, demonstration of the historical change of some ideas, discussion of the influence of certain beliefs on the artists' creative activity, discussion of the impact of certain convictions on the interpretation of works of art. Furthermore, the repertoire of linguistic means used by Berger to provide verbal explication of mental phenomena has been outlined. This repertoire includes a conceptual metaphor, a notion as a rational logical construct and a text of another author. Moreover, the role of the metaekphrastic contexts of verbal explication of mental phenomena in the potential interaction of Berger's essays with the readers has been determined. These contexts both inform the readers (help them to deepen and/ or change their knowledge of certain historical events, cultural phenomena as well as current political and economic situation in the world) and encourage them to be more aware of the way they perceive works of art, to pay more attention to works of art and to acknowledge the relevance of art for their own real lives.

Постановка проблеми. Есе Джона Берджера про образотворче мистецтво містять цілу низку фрагментів, у яких розкривається зміст чи / і походження поглядів, вірувань, переконань певних осіб чи груп осіб або виявляються принципи функціонування людської психіки, розуміння яких є важливим для інтерпретації розглядуваної в есе картини, малюнка чи скульптури. Такі есеїстичні фрагменти можна назвати контекстами

вербальної експлікації ментальних феноменів. Оскільки зазначені контексти не є власне описом чи інтерпретацією творів образотворчого мистецтва, немає підстав класифікувати їх як екфразис, тобто «літературний опис творів візуальних мистецтв» [2, с. 54]. Оскільки ці контексти перебувають з екфразисом у тісному смисловому зв'язку, їх можна розглядати як метаекфразис, розуміючи під останнім «обговорення чи роздуми

над екзистенційними, естетичними, художніми, культурними, соціальними, політичними та психологічними питаннями, які постають у зв'язку з екфрастичною репрезентацією мистецького твору» [9, с. 343].

Дослідницьке питання про когнітивно-поетологічні особливості вербальної експлікації ментальних феноменів в есе, присвячених образотворчому мистецтву, належить до проблематики, пов'язаної з вивченням екфразису як інструмента оперування різними смислами і засобу породження смислів, що, у свою чергу, входить до більш загальної проблеми взаємодії вербального та візуального в людському пізнанні та спілкуванні.

Із позицій літературознавства тезу про екфразис як джерело породження нових смислів під час перекодування (перекладу) візуальної інформації вербальними засобами сформулювала О.В. Яценко [5] з опорою на концепцію Ю.М. Лотмана про появу нових смислів внаслідок «смилового вибуху», породженого перекладом того, що не піддається перекладу, оскільки різні мови мистецтва перебувають між собою у відношеннях часткової чи повної неможливості перекладу [4, с. 63]. Варто зауважити, що дослідниця розрізняє дескриптивний і тлумачний екфразис [5], і це видається нам продуктивним для розмежування есеїстичних контекстів, у яких йдеться про зображене у мистецьких творах, і контекстів, що містять інтерпретацію смислів, утілених у мистецьких творах.

Когнітивно-поетологічні розвідки, присвячені екфразису [1; 3, с. 285–290; 7; 8] ґрунтуються на тезі про те, що будь-яке мовне висловлювання нероздільно пов'язане з певними когнітивними структурами та визначається загальними когнітивними принципами мислення людини, а взаємодія читачів з текстом породжує певний спектр смислів, який можна змодельовати з опорою на сам текст. Спираючись на означені засади, дослідники розкривають смисли, породжувані екфрастичними контекстами в поетичних [1; 7] чи прозових текстах [3, с. 285–290; 8].

За нашими спостереженнями, дослідження есеїстичного екфразису як інструмента оперування різними смислами та засобу породження смислів потребує доповнення дослідженнями метаекфразису, адже екфрастичні та метаекфрастичні контексти перебувають в есе про образотворче мистецтво у тісному смисловому зв'язку, а загальний смисл есе витворюється у взаємодії означених контекстів. Саме тому пропонується розвідка розвиває когнітивно-поетологічний підхід до дослідження екфразису, екстраполюючи його на вивчення метаекфразису.

Мета і завдання статті. Стаття має на меті розкрити когнітивно-поетологічні особливості контекстів вербальної експлікації ментальних

феноменів, які є формою метаекфразису, в есе Джона Берджера про образотворче мистецтво. Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання: 1) з'ясувати принципи зв'язку між екфрастичними контекстами й метаекфрастичними контекстами вербальної експлікації ментальних феноменів в есе Джона Берджера про образотворче мистецтво, 2) укласти типологію аспектів ментальних феноменів, вербально репрезентованих в есе, 3) визначити спектр лінгвокогнітивних засобів, використаних Берджером для вербальної експлікації ментальних феноменів, 4) виявити роль есеїстичних метаекфрастичних контекстів вербальної експлікації ментальних феноменів у потенційній взаємодії з читачами есе.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єкт дослідження становлять метаекфрастичні контексти вербальної експлікації принципів функціонування людської психіки, а також змісту чи / і походження поглядів, вірувань, переконань певних осіб чи груп осіб в есе Джона Берджера про мистецтво живопису, графіки, скульптури. Предметом дослідження є когнітивно-поетологічні особливості зазначених метаекфрастичних есеїстичних контекстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідним **принципом зв'язку** між екфрастичними контекстами та метаекфрастичними контекстами вербальної експлікації ментальних феноменів в есе Джона Берджера про образотворче мистецтво є смислова взаємозалежність. Так, з одного боку, метаекфрастичні контексти вербальної експлікації ментальних феноменів в аналізованих есе у смисловому плані залежать від власне екфрастичних текстових фрагментів. Іншими словами, метаекфрастичні презентація змісту певних поглядів, вірувань, переконань, аналіз цих ментальних феноменів чи роздуми над їхньою суттю або вказівка на принципи функціонування людської психіки в есе не є самодостатніми, а слугують для пояснення тверджень, висловлених у рамках дескриптивних чи тлумачних екфрастичних контекстів. Наприклад, в есе про Вільяма Тернера метаекфрастичний контекст, у якому йдеться про нерелігійність британської суспільної свідомості першої половини XIX ст. (*«The first half of the British nineteenth century was profoundly unreligious»* [6, с. 205]), використано для того, щоб назвати ймовірну причину символічного тлумачення природи митцем у своїх роботах (*«This may have forced Turner to use nature symbolically»* [6, с. 205]).

З іншого боку, екфрастичні контексти семантично спираються на метаекфрастичні контексти вербальної експлікації ментальних феноменів, адже останні надають екфрастичним описам і тлумаченням обґрунтованості, глибини, переконливості. Наприклад, есе Берджера

про Анрі Матісса починається таким абзацом, у якому переплітаються екфразис і метаекфразис: «*Matisse's greatness has been recognised but not altogether understood. In an ideological climate of anguish and nostalgia, an artist who frankly and supremely celebrated Pleasure, and whose works are an assurance that the best things in life are immediate and free, is likely to be though not quite serious enough*» [6, с. 279]. Наведений фрагмент містить тлумачний екфразис, який представляє думку автора есе (*an artist who frankly and supremely celebrated Pleasure, and whose works are an assurance that the best things in life are immediate and free*) та загальноприйнятий погляд на творчість цього художника (*Matisse's greatness has been recognised but not altogether understood; is likely to be though not quite serious enough*). На думку Берджера, Матісс утилює у своїх роботах захоплення задоволенням, насолодою (*celebrated Pleasure*) й переконання в тому, що найкращі речі в житті доступні людині безпосередньо та безкоштовно (*the best things in life are immediate and free*). Водночас, як стверджує автор есе, нині домінує не достатньо глибоке розуміння творчості Матісса (*not altogether understood*) і переважає ставлення до художника як до митця, який не приділяв у своїй творчості увагу серйозним темам (*not quite serious enough*). Метаекфрастичний контекст (*In an ideological climate of anguish and nostalgia*) характеризує світогляд тих, хто дотримується визначеного вище погляду на творчість Матісса, як такий, у якому переважають страждання (*anguish*) і ностальгія (*nostalgia*). Завдяки цьому метаекфрастичному контексту розкриваються принципові суперечності між світоглядом Матісса та світоглядом його інтерпретаторів, що стає в есе доказом постульованої обмеженості тлумачення Матісса як митця несерйозних тем.

Метаекфрастичні контексти вербальної експлікації ментальних феноменів в аналізованих есе перебувають у смисловій взаємодії із контекстами як дескриптивного екфразису, так і тлумачного. Метаекфрастичні контексти вербальної експлікації поглядів, вірувань, переконань, **пов'язані з дескриптивним екфразисом**, слугують в аналізованих есе для розкриття причин особливостей зображеного на картині, тобто для пояснення того, чому особи та предмети фізичного світу були змальовані живописцем певним чином. Наприклад, в есе про Рембрандта Берджер вдається спершу до екфразису для опису особливостей співвідносних розмірів зображених на картинах «Художник у майстерні», «Жінка перед відкритими дверима», «Жертвоприношення Авраама» осіб, частин людського тіла та предметів. Зокрема, у наступному текстовому фрагменті за допомогою дескриптивного екфразису під-

креслюється, що зріст зображеного на картині художника є вдвічі меншим, ніж мусив би бути за законами фізичного світу та з використанням принципу перспективи (іншими словами, на картині порушено реальне співвідношення зросту дорослої людини та мольберта): «*There is an early painting of a man (it's himself) before an easel in a studio. The man is not much more than half size he should be!*» [6, с. 144]. Аналогічно в наведеному нижче фрагменті йдеться про те, що на картині «Жінка перед відкритими дверима» права рука та кисть портретованої є значно більшими, ніж мали б бути: «*In the marvellous late painting Woman at an Open Door (Berlin) Hendrickje's right arm and hand are the size of those of a Hercules!*» [6, с. 144]. У метаекфрастичному контексті, який іде за наведеними вище екфрастичними описами картин, Берджер з'ясовує, що митцям епохи бароко було властиво часто послуговуватися принципом зміни розмірів зображеного порівняно з реальними розмірами (*foreshortening*) і принципом зображення фігур та об'єктів у малоімовірних взаєморозташуваннях (*improbable juxtapositions*). У такий спосіб есеїст вербально моделює одну з важливих домінант колективної художньої барокової свідомості: «*Baroque art loved foreshortening and improbable juxtapositions...*» [6, с. 144]. Ця вербалізована модель використана в есе для визначення специфіки світогляду Рембранда й, відповідно, особливостей творів художника: «*<...> but, even if he [Rembrandt] profited by the liberties won by the Baroque, the dislocations in his paintings are in no way similar; for they are not demonstrative: they are almost furtive*» [6, с. 144]. У наведеному вище есеїстичному фрагменті вербально експлікується відмінність у ставленні Рембрандта до використання принципів барокового мистецтва порівняно з іншими митцями тієї епохи: довільне оперування (*the dislocations*) елементами зображеного на картинах у Рембрандта не є демонстративним (*demonstrative*), як у інших художників епохи бароко, а прихованим, замаскованим (*furtive*).

Пов'язані із тлумачним екфразисом, метаекфрастичні контексти вербальної експлікації ментальних феноменів використовуються в аналізованих есе для розкриття значення мистецьких творів і моделювання їхнього можливого сприйняття. Наприклад, в есе про Жана Антуана Ватто метаекфрастичний контекст, у якому вербально інтерпретується роль свідомості у природному циклі життя-смерті («*On another level, human consciousness is such a momentary check against the natural rhythm of birth and death*» [6, с. 170]), є основою для тлумачного екфразису, котрий узагальнює значення картин художника, яке можуть сприйняти споглядачі його творів, а саме спонуку до посилення усвідомлення життя:

«*And, in the same way, Watteau's consciousness of mortality, far from being morbid, increases one's awareness of life*» [6, с. 170].

Важливо зауважити, що один і той самий метаекфрастичний контекст може бути семантично пов'язаний в есе з контекстами і дескриптивного, і тлумачного екфразисів. Так, проаналізований вище метаекфрастичний фрагмент, у якому з'ясується ідіосинкратичний підхід Рембрандта до застосування принципів барокового мистецтва, у тексті має зв'язок не лише з розглянутим вище дескриптивним екфразисом, а й із тлумачним: «*Why in his paintings did he [Rembrandt] forget – or ignore – what he could do with such mastery in his drawings? Something else – something antithetical to 'real' space – must have interested him more*» [6, с. 144]. Останнє речення у наведеному вище фрагменті є інтерпретацією смислу зображено на картинах Рембрандта: твердженням, що митець прагнув зобразити те, що знаходиться поза межами реального. Це явище одночасного зв'язку метаекфрастичних фрагментів із дескриптивним і тлумачним екфразисами видається цілком закономірним, якщо взяти до уваги семіотичну природу мистецького твору, що має певну матеріальну фізичну форму і виражає певний смисл.

Залежно від тих **аспектів ментальних феноменів, які вербально репрезентовані в аналізованих есе**, виділяємо такі метаекфрастичні контексти:

1) **розкриття різних проявів людської психіки**, наприклад, в есе про Теодора Жеріко Берджер експлікує, як розвивається божевілля: «*There are many forms of madness which start as theatre. <...> Folly tests its strength in rehearsals. Anyone who has been beside a friend beginning to fall into madness will recognise this sense of being forced to become an audience. What one sees at first on the stage is a man or a woman, alone, and beside them – like a phantom – the inadequacy of all given explanations to explain the everyday pain being suffered. Then he or she approaches the phantom and confronts the terrible space existing between spoken words and what they are meant to mean. In fact this space, this vacuum, is the pain. And finally, because like nature it abhors a vacuum, madness rushes in and fills the space and there is no longer any distinction between stage and world, playing and suffering*» [6, с. 211–212]. У наведеному метаекфрастичному фрагменті на позначення божевілля як об'єкта розгляду і вербального моделювання вжито іменники *madness* та *folly*. Для розкриття суті божевілля використано концептуальні метафори **БОЖЕВІЛЛЯ – ЦЕ АКТОР ТЕАТРУ, ЯКИЙ ПРАКТИКУЄТЬСЯ НА РЕПЕТИЦІЯХ** (*folly tests its strength in rehearsals*), **НЕАДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ ДІЙСНОСТІ – ЦЕ ФАНТОМ** (*like*

a phantom – the inadequacy of all given explanations), **БОЖЕВІЛЛЯ – ЦЕ ПРОСТІР** (*to fall into madness*) і **БОЖЕВІЛЛЯ – ЦЕ ПОТІК, ЯКИЙ ЗАПОВНЮЄ ПРОСТІР** (*madness rushes in and fills the space*). Завдяки тому, що царини джерел концептуальних метафор, використаних у розглядуваному контексті для розкриття ознак і послідовності настання проявів божевілля, належать до різних понятійних сфер (**ТЕАТР** – «суспільна діяльність», **ПРОСТІР, ПОТІК** – «фізичний світ», **ФАНТОМ** – «світ уявного»), божевілля отримує в есе багатогранну експлікацію і водночас яскраву образну репрезентацію. Розглянутий метаекфрастичний фрагмент семантично пов'язаний в есе з дескриптивним і тлумачним екфразисами портретів пацієнтів психіатричної лікарні, виконаних Жеріко;

2) **розкриття змісту певних переконань**, наприклад, в есе про Мікеланджело Берджер виявляє особливості суспільного світогляду як контексту пізнього періоду творчості художника: «*The Renaissance and its spirit is finished. Rome has been sacked. The Inquisition is about to be set up. Everywhere fear has replaced hope, and he [Michelangelo] is growing old*» [6, с. 64]. У наведеному метаекфрастичному фрагменті означено закінчення періоду домінування ренесансного світогляду, просування ідей інквізиції та переважання страху над надією у сприйнятті світу. Для формування і висловлення останньої думки Берджер послуговується концептуальними метафорами **СТРАХ – ЦЕ ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ** і **НАДІЯ – ЦЕ ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ** (*fear has replaced hope*). Розглянутий метаекфрастичний фрагмент семантично пов'язаний в есе насамперед із тлумачним екфразисом;

3) **визначення ролі фізичного середовища у формуванні певних поглядів та уявлень**, наприклад, в есе про Дієго Веласкеса Берджер розвиває думку про те, що фізичний простір, у якому живе певна спільнота людей, суттєво впливає на формування світогляду цих людей: «*In the Sahara one enters the Koran. Islam was born of, and is continually reborn from, a nomadic desert life whose needs it answers, whose anguish it assuages*» [6, с. 119]. У наведеному метаекфрастичному фрагменті стверджується, що іслам як світоглядна форма постав внаслідок життя в пустелі. На підтвердження цієї думки Берджер цитує французького поета єврейського походження Едмона Жабеса, який стверджує, що безмежжя пустелі (*infinite*) викликає в людини почуття повної самотності (*you're left utterly to yourself*) та власної мізерності (*absolutely nothing*): «*As Edmond Jabès has written: / But in the desert the sense of the infinite is unconditional and therefore truest. In the desert you're left utterly to yourself. And I that unbroken sameness of sky and sand, you're nothing, absolutely nothing*»

[6, с. 119]. Метаекфрастичні контексти визначення ролі фізичного середовища у формуванні певних поглядів та уявлень в есе про Веласкеса перебувають у семантичних зв'язках із контекстами дескриптивного та тлумачного екфразисів;

4) **демонстрація історичної зміни змісту поглядів**, наприклад, в есе про Веласкеса з'ясовано зміну сутності скептицизму як вчення: «*Since the fourth century BC, and more precisely during the last two centuries, the sense of the term 'scepticism' has radically changed. The original sceptics rejected any total explanation (or solution) concerning life because they gave priority to their experience that a life really lived was an enigma. They thought of their philosophical opponent as privileged, protected academicians. They believed that if God existed, he was invisible, unanswerable, and certainly didn't belong to those with the longest noses. / Today scepticism has come to imply aloofness, a refusal to be engaged, and very often – as in the case of logical positivism – privileged pedantry*» [6, с. 118]. Процитований вище метаекфрастичний фрагмент своїм смислом і принципом викладу думки наближається до власне наукових текстів, а саме: включає точну інформацію (*Since the fourth century BC, and more precisely during the last two centuries*), містить термінологічне слововживання, за допомогою якого репрезентується певне поняття (*the sense of the term 'scepticism'; logical positivism*), а також перелік трьох характерних параметрів скептицизму в перший період його існування (*rejected any total explanation (or solution) concerning life; thought of their philosophical opponent as privileged, protected academicians; believed that if God existed, he was invisible, unanswerable*). Для вербалізації зазначеного вище переліку суттєвих параметрів скептицизму використано синтаксичні структури однакової будови (підмет-агєнс + присудок-дія, розташовані на початку речення: *The original sceptics rejected; They thought; They believed*), що сприяє чіткості й послідовності викладу думки. Водночас розглядуваний фрагмент містить елементи розмовного стилю: іронічну характеристику філософів, які пізнають світ, як занадто допитливих осіб (*those with the longest noses*), що спрощує сприйняття викладеної в науковому стилі інформації. Розглянутий метаекфрастичний фрагмент має в тексті есе семантичні зв'язки із тлумачним екфразисом;

5) **розкриття впливу певних переконань на художню творчість**, наприклад, в есе про Рембрандта Берджер експлікує роль кальвінізму як релігії, котра перешкождала мистецькому розвитку і самовираженню митців: «*The point of this story is that it shows how persistently something very like Calvinism can still influence Dutch art even today. In itself the Calvinist religion had discouraged art, and*

all important Dutch artists have had to fight against it» [6, с. 137]. У наведеному метаекфрастичному фрагменті для ословлення викладеної вище думки використано концептуальні метафори КАЛЬВІНІЗМ – ЦЕ ОСОБА-ДЕМОТИВАТОР (*the Calvinist religion had discouraged art*) і КАЛЬВІНІЗМ – ЦЕ ВОРОГ ХУДОЖНИКА (*Dutch artists have had to fight against it*). Цей метаекфрастичний контекст пов'язаний в есе із тлумачним екфразисом;

6) **розкриття принципів впливу переконань і психологічних установок на інтерпретацію мистецьких творів**, наприклад, в есе про Маттіаса Грюневальда Берджер спершу в загальних термінах постулює, що споглядач, у світогляді якого домінує надія, готовий до сприйняття мистецьких творів різного змісту, навіть таких, що зображають щось загрозливе чи неприємне, а потім демонструє, як діє цей принцип на прикладі власного сприйняття Ізенгеймського вівтаря, створеного Грюневальдом: «*A time of expectant hopes (as before 1968) encourages one to think of oneself as unflinching. Everything needs to be faced. The only danger seems to be evasion or sentimentality. Harsh truth will aid liberation. This principle becomes so integral to one's thinking that it is accepted without question. <...>. Hope is a marvellous focusing lens. One's eye becomes fixed to it. And one can examine anything*» [6, с. 50]. У наведеному метаекфрастичному фрагменті думка сформульована і викладена за допомогою концептуальних метафор ПЕРІОД ДОМІНУВАННЯ НАДІЇ – ЦЕ ОСОБА-МОТИВАТОР (*A time of expectant hopes encourages one to think*), НАДІЯ – ЦЕ ЧУДЕСНА ЛІНЗА (*Hope is a marvellous focusing lens*). Розглянутий метаекфрастичний контекст семантично пов'язаний із метаекфрастичним контекстом, у якому йдеться про поїздку автора для споглядання Ізенгеймського вівтаря («*On my first visit to Colmar ...*» [6, с. 50]), та контекстом тлумачного екфразису, у якому Берджер експлікує свою інтерпретацію зазначеного мистецького твору крізь призму надії як домінуючої психологічної установки: «*With my lens of hope, I had no need of the painted panels of hope*») [6, с. 50], «*On my first visit to Colmar I saw the Crucifixion as the key to the whole altarpiece and I saw disease as the key to the Crucifixion*» [6, с. 50].

Як випливає зі здійсненого аналізу, в експлікації ментальних феноменів Берджер звертається до вербального моделювання поглядів, вірувань, переконань або станів психіки митців, портретованих митцями осіб, споглядачів мистецьких творів, а також великих груп людей, які проживають на певній території в певний історичний час.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що до **спектру лінгвокогнітивних засобів**, використаних Берджером для вербальної експлікації ментальних феноменів в есе про образотворче мис-

тецтво, належать такі: концептуальна метафора, поняття як елемент наукової картини світу, текст іншого автора як певна лінгвокогнітивна дискурсивна цілісність.

Характерною когнітивно-поетологічною особливістю метаекфрастичних контекстів експлікації ментальних феноменів в аналізованих есе є те, що Берджер підкреслює зв'язок між певним історичним періодом, у який жив і творив художник, і сучасністю, наприклад: «*There are historical periods when madness appears to be what it is: a rare and abnormal affliction. There are other periods – like the one we have entered – when madness appears to be typical*» [6, с. 212]. У наведеному вище фрагменті з тексту про Теодора Жеріко есеїст простежує подібність між сучасністю та низкою інших епох (*There are other periods – like the one we have entered*) стосовно статусу божевілья в суспільстві (*when madness appears to be typical*). Завдяки таким паралелям між епохою художника та сучасністю читач есе спонукається до активного осмислення проблем, піднятих у тексті у зв'язку з аналізом певного мистецького твору.

Загалом метаекфрастичні контексти вербальної експлікації ментальних феноменів в есе Джона Берджера про образотворче мистецтво відіграють таку **роль у потенційній взаємодії з читачами** есе: уможливають актуалізацію знань читачів з історії культури та сучасної політичної й економічної ситуації в світі та водночас спонукають читачів до уточнення чи / і поглиблення або й перегляду цих знань; заохочують читачів до більш усвідомленого сприйняття творів живопису, графіки, скульптури, а також до вироблення розуміння зв'язку мистецтва і реального життя.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведене дослідження дозволило просежити двосторонній смисловий взаємозв'язок між екфрастичними та метаекфрастичним контекстами в есе Джона Берджера про образотворче мистецтво. Метаекфрастичні контексти вербальної експлікації ментальних феноменів пов'язані в есе як із дескриптивним, так і з тлумачним екфразисами. У метаекфрастичних контекстах вербально представлений широкий спектр аспектів ментальних феноменів, завдяки чому в есе пояснюються принципи зображеного в мистецькому творі, витлумачується смисл певної картини чи всієї творчості митця, експлікуються особливості сприйняття й інтерпретації смислу картини людьми певного світогляду певної епохи. Лінгвокогнітивні засоби, використані Берджером для вербальної експлікації ментальних феноменів, включають як метафорично-образні (концептуальна метафора), так і раціонально-логічні (поняття), а також дискурсивні (цілісний текст іншого автора) засоби. Есеїстичні метаекфрас-

тичні контексти вербальної експлікації ментальних феноменів виконують в есе не лише інформувальну роль, розширюючи чи / і змінюючи знання читачів, а й спонукальну, заохочуючи читачів до більш усвідомленого ставлення до мистецьких творів, а також до сприйняття мистецтва як значущого для реального життя.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямі вбачаються як у вивченні когнітивно-поетологічних особливостей метаекфрастичної вербальної експлікації ментальних феноменів в есе про образотворче мистецтво інших авторів, так і в дослідженні есеїстичної метаекфрастичної вербальної репрезентації емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К.А., Белобородько Е.К. Новые подходы к вполне традиционному понятию «экфразис»: в диалоге лингвистики и искусства. *Universum: Филология и искусствоведение*. 2016. № 11 (33). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-podhody-k-vpolne-traditsionnomu-ponyatiyu-ekfrazis-v-dialoge-lingvistiki-i-iskusstva> (дата звернення: 10.01.2019)
2. Генералюк Л. Экфразис і гіпотипозис: проблеми диференціації. *Слово і час*. 2013. № 11. С. 50–61.
3. Изотова Н.П. Игрова стилистика сучасного англomовного художнього нарративу в лінгвістичному висвітленні (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее) : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ : Київський національний лінгвістичний університет. 2018. 458 с.
4. Лотман Ю.М. Непредсказуемые механизмы культуры. Таллинн : TLU Press, 2010. 232 с.
5. Яценко Е.В. «Любите живопись, поэты...». Экфразис как художественно-мировоззренческая модель. *Вопросы философии*. 2011. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427 (дата звернення: 15.09.2018)
6. Berger J. Portraits: John Berger on Artists / Ed. T. Overton. London, New York: Verso, 2015. 512 p.
7. Verdonk P. Painting, poetry, parallelism: Ekphrasis, stylistics and cognitive poetics. *Language and literature*. 2005. № 14 (3), p. 231–244.
8. Vorobyova O. Virtual narrative in Virginia Woolf's "A simple melody": Cognitive and semiotic implications. *Language – literature – the arts: A cognitive-semiotic interface*. / Eds. E. Chrzanowska-Kluczevska, O. Vorobyova. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017. p. 95–112.
9. Vorobyova O., Lunyova T. Verbal and non-verbal facets of metaekphrastic writing: A cognitive study of John Berger's essays on visual art. *Lege*

artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2020. Vol. V. Issue 2. December 2020. P. 335–381. URL: https://lartis.sk/wp-content/uploads/2020/11/VorobyovaLunyova_Issue-2_2020.pdf (дата звернення: 05.02.2021).

REFERENCES

1. Andreeva, K. & Beloborodko, K. (2016). New approach to very traditional notion “ekphrasis”: in the dialogue of linguistics and art [Novye podkhody k vpolne traditsionnomu ponyatiyu “kfrazis”: v dialoge lingvistiki i iskusstva]. *Universum: Filologiya i iskusstvovedeniye*, 11 (33). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-podhody-k-vpolne-traditsionnomu-ponyatiyu-ekfrazis-v-dialoge-lingvistiki-i-iskusstva>
2. Generalyuk, L. (2013). Ekphrasis and hypotyposis: Problems of differentiation [Ekfrazys i hipotypozys: problemy dyferentsiatsiyi]. *Slovo i chas*, 11, P. 50–61.
3. Izotova, N.P. (2018). *Ludic stylistics of contemporary English fictional narrative from a linguistic perspective: A study of J.M. Coetzee's novels [Ihrova stylistyka suchasnoho anhlovnoho khudozhn'oho naratyvu v linhvistychnomu vysvitlenni (na materialy romaniv Dzh.M. Kutzee)]*. [Thesis for the Doctor's degree in philology. 10.02.04]. Kyiv National Linguistic University.
4. Lotman Yu.M. (2010). *The Unpredictable Workings of Culture [Nepredskazuemye mexanizmy kultury]*. Tallinn: TLU Press.
5. Yatsenko E.V. (2011). “Love painting, poets...”. Ekphrasis as an artistic worldview model [“Lyubite zhivopis, poety...”: Ekfrazis kak khudozhestvenno-mirovozzrencheskaya model.] *Voprosy filosofii*. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427
6. Berger J. (2015). *Portraits: John Berger on Artists* / Ed. T. Overton. London, New York: Verso.
7. Verdonk, P. (2005). Painting, poetry, parallelism: Ekphrasis, stylistics and cognitive poetics. *Language and literature*, 14 (3), P. 231–244.
8. Vorobyova, O. (2017). Virtual narrative in Virginia Woolf's “A simple melody”: Cognitive and semiotic implications. In E. Chranowska-Kluczevska, & O. Vorobyova (Eds.), *Language – literature – the arts: A cognitive-semiotic interface* (P. 95–112). Frankfurt am Main: Peter Lang.
9. Vorobyova O., Lunyova T. (2020). Verbal and non-verbal facets of metaekphrastic writing: A cognitive study of John Berger's essays on visual art. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, Vol. V, Issue 2, December 2020, P. 335–381. URL: https://lartis.sk/wp-content/uploads/2020/11/VorobyovaLunyova_Issue-2_2020.pdf.